

ра се рећи да је аутор реконструирајући са пуно успјеха развитак организација босанскохерцеговачких католика Хрвата, ипак пропустио да претходно теоријски одреди појам организације, као друштвене групе чији припадници врше извјесне функције и улоге ради остварења одређених циљева. Људи који обављају те функције се мијењају, док њихов смисао и значај остају исти. У том смислу организације су условно речено трајне (а не *ad hoc*) групе, али та трајност не повлачи са собом потпуну непромјенљивост њихове структуре и функција путем повремених реорганизација. Одређене личности могу у појединим раздобљима у већој или мањој мјери дати свој печат некој организацији, али она ипак увијек остаје прије свега скуп функција. Да је аутор то имао у виду онда се вјероватно не би десило да у његовој студији надбискуп Штадлер добије мјесто и улогу централне личности цјелокупне хрватске политике у Босни и Херцеговини за вријеме аустроугарске управе. Аутор у односу на Штадлера и његову политику има без сумње изоштрен критички приступ, али и одређено, благо речено, уважавање његових способности, агилности и наводне »политичке вјештине«, у коју би се дало и посумњати. Клерикалистичка агресивност, милитантност и безобзирност према политичким представницима и припадницима других вјера и исповјести није исто што и »политичка вјештина«.

Једном данас веома деликатном питању националног развоја и клерикализма, што представља основну тему његове студије, Лука Ђаковић је приступио веома озбиљно, одговорно и објективно, клонећи се било какве апологетике и националистичких митова. У том смислу његова студија представља изузетно значајан допринос босанскохерцеговачкој и опћенито југославенској историјској науци.

Мустафа Имамовић

Ибрахим Кемуре, УЛОГА »ГАЈРЕТА« У ДРУШТВЕНОМ ЖИВОТУ МУСЛИМАНА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ (1903—1941), Библиотека »Културно наслеђе«, Веселин Маслеша, Сарајево 1986, стр. 415)

У оквиру Библиотеке »Културно наслеђе« познатог сарајевског издавачког предузећа »Веселин Маслеша« ових дана је изашла још једна веома вриједна и интересантна књига. Рјеч је о богато фондираном научном дјелу доктора Ибрахима Кемуре, насталом након вишегодишњег врло савјесног истраживања и проучавања бројне документације и литературе, мање-више непознате или недовољно познате и кориштене у историографији.

Послије Уводних напомена у којима је објаснио циљ свог рада, проблеме са којима се сусретао у раду и осврнуо на изворе и литературу, констатујући, притом, да ова проблематика углавном није у својој цјелини третирана у нашој историографији, аутор је прешао на излагање материје. Цијели текст у књизи је подијељен у два основна дијела. Први, нешто мањи дио, обрађује историјско раздобље аустроугарске владавине Босном и Херцеговином, односно прати »Гајрет« од његовог оснивања 1903. године па до првог свјетског рата, а други, знатно већи дио, третира рад Друштва између два свјетска рата до 1941. године.

Приступ цјелокупној проблематици остварен је обрадом питања »Друштвено-економске, политичке и културне прилике у Босни и Херцеговини до оснивања Гајрета«. Окупација Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске 1878. године и смјена цивилизација која се тада одиграва чињенице су које се у приступу теми нису могле заобићи. Разматрајући како оријентално-исламску цивилизацију постепено почиње потискивати западно-европска, аутор налази и разлоге оснивања културно-просвјетних институција и друштава и одговоре на многа питања о збињањима у том времену. Дио одговора на питање како се у овој средини прихватају нове друштвено-политичке реалности и преоријентација у културним и политичким токовима, Кемура налази у дјелатности групе муслиманских јавних и политичких радника чије дјеловање снажније долази до изражаја у 80—90 годинама прошлог вијека. Други дио одговара на ово питање садржан је у отварању читаоница и покретању листа »Бошњак«. У процесу прилагођавања Муслимана новим условима и потребама њиховог савременог образовања и школовања нарочито су читаонице одиграле позитивну улогу. Повећавањем интереса за школе и школовање код Муслимана јавила се и потреба за оснивањем ђачких домова (конвикта, интерната), а и за отварањем нових школа. Разматрајући све ово у основним, глобалним тезима аутор долази и до оснивања друштва »Гајрет«, претходно се осврнувши и на друштвено-политички положај и улогу Муслимана у Босни и Херцеговини овог времена.

У првом поглављу рукописа дат је историјат друштва »Гајрет« од његовог оснивања 1903. године до избијања првог свјетског рата. Ту су, у ствари, обрађена три питања: Оснивање друштва, преузимање »Гајрета« од стране Егзекутивног одбора Муслиманске народне организације 1907. године и Рад друштва од 1908. до 1914. године. До оснивања Културно-просвјетног друштва »Гајрет« долази захваљујући настојањима групе муслиманских интелектуалаца који су се раније афирмисали у низу акција на пољу културног просвјећивања Муслимана. Дobar дио муслиманске интелигенције тога доба заступао је мишљење о неопходности укључивања Муслимана у круг западноевропске цивилизације, до кога се могло стићи савременим образовањем,

па је и оснивање »Гајрета« као друштва за помагање сиромашних ученика на средњим и високим школама подређено том циљу, односно процесу прилагођавања Муслимана новим друштвеним вриједностима, а Друштво ће учинити да тај процес буде што бржи и безболнији. Од идеје за оснивање потпорног културно-просвјетног друштва Муслимана 1900. године до њене реализације прошло је три године. Користећи доступне архивске изворе, литературу и штампу, др Кемура у првом дијелу овог поглавља прегледно излаже историјат Друштва и његовог настајања, давања имена, усвајања оријентације и програма и приказује његову дјелатност до 1907. године, са свим потешкоћама и проблемима на које је Друштво наилазило у првим годинама рада.

У другом дијелу овог поглавља аутор прати како опозициона политичка организација Муслимана, односно Егзекутивни одбор Муслиманске народне организације преузима друштво »Гајрет«. Ова етапа у животу и раду Друштва је веома значајна, јер је од тада »Гајрет« стално присутан у вртлогу политичких збивања, а овај догађај је имао трајне посљедице на цјелокупни каснији развој Друштва и његову оријентацију. Повезивање тананих нити политичког живота грађанског друштва с радом једне културно-просвјетне институције захтијевало је од аутора доста знања и умјешности, што је он и овом приликом успјешно показао.

Након преузимања »Гајрета« од стране Егзекутивног одбора, Друштво доживљава нагли процват и у погледу броја чланова и у погледу разноврсне активности. Зато је период његовог рада од 1908. до 1914. године, што се излаже под посебним поднасловом, испуњен плодотворним радом и даљом афирмацијом Друштва. До даље политизације Друштва долази избором Османа Ђикића за секретара Друштва, али су за име овог истакнутог националног радника везани и даљи успјеси »Гајрета« и његових публикација које је он уређивао.

Сљедеће поглавље књиге односи се на структуру Друштва. Највиши орган Друштва је Главна скупштина, док су извршни органи били Главни одбор, пододбри и повјереници. На основу три статута Друштва и других бројних извора, аутор је у четири подналова (Организациона структура Друштва, Пододбори, Повјереници и Чланство) обрадио ово питање, наводећи бројне податке о саставима руководећих тијела, функционерима и повјереницима, а на крају је изнио податке о броју чланова Друштва по мјестима и годинама.

Културно-просвјетна и друштвена активност »Гајрета« обрађена је кроз питања: Стипендије, Лист »Гајрет«, Календар »Гајрет« и Забаве. У читавом периоду ова дјелатност је била усмјерена на стипендирање ученика на средњим школама, затим стипендирање студената, давање потпора и зајмова, те од 1908.

године и на помагање ученика и шегрта на изучавању савремених заната. Кроз табеле приказан је број ученика и студената Муслимана у разним школама и факултетима, а такви подаци се дају хронолошки по годинама и по мјестима одакле ученици и студенти потичу. Често пута подаци о броју ученика и студената Муслимана се упоређују с укупним бројем ђака и студената и с бројем ученика и студената других народа у Босни и Херцеговини. Тако се праве паралеле и поређења о културно-просвјетном нивоу Муслимана и приказује настојање Друштва да тај положај подигне на виши ниво. Одјељци у којим се говори о листу »Гајрет«, затим о Календару и друштвеним забавама су корисни и заокружују слику о цјелокупној дјелатности Друштва.

Укупно узевши, раздобље о дјелатности »Гајрета« од његовог оснивања да првог свјетског рата је дато прегледно, јасно и једноставно, а у исто вријеме занимљиво и с бројним потпуно новим или врло мало познатим подацима.

У току првог свјетског рата Друштво није дјеловало. Уводећи читаоца у новостворену ситуацију послје 1918. године, аутор је прво приказао положај Муслимана у годинама конституисања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и формирања политичких партија, а затим приказујући политичко груписање Муслимана прешао и на питање обнове рада Друштва »Гајрет«. Прва одборска сједница послје обнове Друштва одржана је 24. фебруара 1919. године. Обновљено Друштво се одмах нашло пред бројним великим потешкоћама. Материјална ситуација у Друштву је била тешка, а друштвено-политичка клима за рад није била најповољнија. Број омладине и дјеце приспјеле за школовање био је веома велики, а ратна пустошења су допринијела да их је већина очекивала материјалну помоћ за школовање. У таквим условима Друштво почиње поновну своју активност уз, одмах на почетку, наглашено настојање »младих, напреднијих« да они дају тон Друштву и његовом раду. Међу њима се нарочито истиче српски оријентисана млађа генерација муслиманске интелигенције, која има и подршку власти. Другу, врло снажну струју с истим намјерама чине присталице Југославенске муслиманске организације који желе да буду искључиви господари политике босанскохерцеговачких Муслимана. Сукобима ове двије струје око задобијања утицаја у »Гајрету« и међу његовим чланством аутор је посветио доста простора, приказујући на тај начин у доброј мјери и друштвено-политичка кретања међу Муслиманима оног доба. На овај начин он прави миље на који ће касније аплицирати одговарајућу дјелатност Друштва. Нови елементи у оријентацији Друштва наступили су од времена стављања Друштва под заштиту династије Карађорђевића, односно именовањем престолонаследника Петра за протектора Друштва. С аспекта »национализовања« муслиманског становништва у правцу замисли Двора и београдских политичких кругова, овај

моменат је имао велику специфичну тежину. То и оснивање Београдског Гајрета »Осман Ђикић« требали су да буду пресудни у српској оријентацији Муслимана, односно у њеном превладавању хрватске оријентације, нарочито код већине Муслимана школованих у Загребу и Аустро-Угарској.

Мада се ради о културно-просвјетном друштву, многе манифестације »Гајрета« имале су и политичку боју, што аутор саввим добро уочава и прати. Тако је, на примјер, и прослава 25-годишњице »Гајрета« попримила изразито политичко обиљежје. У припреми прославе и у току њеног извођења јасно су се оцртале двије политичке струје. Једно су били присталице Југославенске муслиманске организације, у то доба на власти, а друго су политички кругови везани за српске грађанске странке, који дјелују на линији српске националне оријентације и овог Друштва и Муслимана. Важно је подвући, што и Кемура истиче, да из концепција које су заступала ова два различита политичка тabora никада нису произашла стварна рјешења суштинских друштвених проблема Муслимана.

Посебно детаљно је обрађен »Конгрес Муслимана интелектуалаца у Сарајеву 1928. године«. Од питања која су разматрана на овом Конгресу издвајају се културно, просвјетно и економско стање Муслимана и дилеме како да се она ријеше неовисно од дјеловања »Гајрета«. Централно питање и суштина Конгреса чинило је питање заосталости Муслимана и тражење начина како да се она превазиђе. На Конгресу је наглашено да би »Гајрет«, поред културно-просвјетне активности, гдје је имао доста успјеха, морао повести више рачуна и о подстицању привредног уздизања Муслимана. У расправама је поново актуелизирано и питање положаја и еманципације муслиманских жена и задацима »Гајрета« у том погледу. Сугестије Конгреса о правцима даљег дјеловања »Гајрета« Главни одбор Друштва је прихватио, изузев оних које долазе у колизију са утврђеном идеолошко-програмском оријентацијом. Тако није прихваћена ни подржана сугестија о спајању »Гајрета« и »Народне узданице«, јер је излазила из тог оквира.

Три поднаслова у књизи приказују рад »Гајрета« у условима шестојануарске диктатуре краља Александра. Политика режима према »Гајрету« у то вријеме огледала се у доброј мјери у настојању власти да истискивањем присталица и чланова Југославенске муслиманске организације с истакнутих и утицајних мјеста и довођењем на та мјеста Муслимана присталица званичне политике, чиме би се остварио већи утицај на Муслимане и придобило их се за режим, углавном није успјела. Главни разлог што ова настојања нису имала успјеха, према аутору, су у томе што су ти људи које је режим протежирао били без неког значајнијег угледа међу муслиманским масама.

Једно од најинтересантнијих поглавља у књизи је свакако оно у коме се говори о утицају револуционарно-демократских кретања на рад друштва »Гајрет«. За неупућеног изгледа невјероватно какав и колики је утицај Комунистичка партија Југославије остварила на велики број чланова Друштва а поготову на ђаке и студенте, стипендисте »Гајрета« и питомце његових домова.

Став »Гајрета« према аутономији Босне и Херцеговине је још једно од значајних питања коме се у овој књизи посвећује одговарајућа пажња. На основу бројних података приказан је и објашњен став Друштва и његовог чланства према овом важном питању и »Покрету за аутономију«. Овим дијелом рукописа долази се до 1941. године, до забране рада Друштва.

Придржавајући се шеме излагања коју је усвојио у првом дијелу, аутор је и у међуратном раздобљу задржао исте наслове поглавља о организационој структури, културно-просвјетној и издавачкој дјелатности.

У једном од најобимнијих поглавља, »Културно-просвјетна активност Гајрета«, др Кемура је обрадио низ питања о којима се досада иедовољно знало. У оквиру овог проблема обрађени су: видови културно-просвјетног дјеловања — интернати, стипендије, потпоре, аналфабетски течајеви, корепетиторији, домаћичке школе, читаонице, »Гајретове« привредно-социјалне установе, Задруга Кола српских сестара и »Гајрета«, »Гајретова« радионица за изучавање и израду ручних радова у Требињу, женска стручно-занатска школа у Стоцу и »Гајретова« привредна и кредитна задруга у Сарајеву. И само набрајање ових наслова показује колика је ширина дјеловања овог културно-просвјетног друштва, односно, колико се аутор трудио да обухвати и обради све аспекте дјеловања и рада »Гајрета«. Користио се бројним, често досада неискориштеним подацима и тако проникнуо у саму бит и суштину проблема који обрађује. Бројне табеле које је сам састављао на основу огромног броја података олакшавају читаоцу праћење и схватање дјеловања Друштва.

У одјељку о издавачкој дјелатности Кемура је обрадио лист »Гајрет« од 1921. до 1941. године, с подацима о физиономији и профилу листа, о главним уредницима и другим истакнутим ауторима, као и о улози листа у дјелатности Друштва. Одговарајућа пажња је посвећена и календарима »Гајрета« и другим издањима Друштва. На крају аналитичких текстова говори се о »Гајретовим« забавама као једном од видова културно-просвјетног дјеловања Друштва.

У Закључним разматрањима аутор је рекапитулирао изложено и дао оцјену улоге коју је Културно-просвјетно друштво »Гајрет« одиграло у животу босанскохерцеговачких Муслимана.

Књига као цјелина представља заиста вриједан допринос проучавању новије историје наших народа, а посебно босанско-херцеговачких Муслимана. Труд који је аутор уложио у истраживање и прикупљање, а затим у обраду ове материје награђен је публиковањем овог дјела које се може топло препоручити читаоцима, јер им пружа масу нових, досад непознатих чињеница и низ сазнања због којих вриједи узети ову књигу на читање. Језик и стил аутора су изграђени, једноставни и лаки, па је и то препорука више за читаоца овог дјела.

Ахмед Хаџировић

Иван Цвитковић, КО ЈЕ БИО АЛОЈЗИЈЕ СТЕПИНАЦ? »Ослобођење«, Сарајево, 1986, 335.

У вријеме свеколиких, понајвише економских тешкоћа које нису мимоишле ни сферу духовног стваралаштва, необично звучи податак да једна књига, након замјерног тиража (5.000 примјерака), у врло кратком временском раздобљу доживљава и друго издање. Очито се издавач («Ослобођење») за тај својерестан подухват није одлучио искључиво због низа сасвим извјесних позитивних вањских елемената који иду уз овај текст.

Наиме, на претежном броју страна текста читалац се сусреће са бројним подацима из примарних, досад некористених историјских извора, затим оних из разноврсних листова, разних публицистичких и монографских радова који му дају печат богате документарности. И поред обилног фондуса тих података научног апарата, рад не одише сувопарношћу, јер је писан акрибично, с циљем да подједнако затоми интерес и бољих познавалаца третиране проблематике, као и недовољно упућеног читаоца.

За издавача је, несумњиво, био значајан, иако не и пресудан, наглашен политички набој који је у раду и те како присутан. А имприматур двојице респектабилних рецензената (др Ахмед Хаџировић и Хрвоје Иштук) ионако је дошао »post festum«, након урађеног текста.

Очито је да су за појаву ове књиге, и са становишта аутора, али и издавача, биле примарне оне дубље одреднице што их је иманентно садржавала личност Алојзија Степинца, али и процес који је, једнако како и прије рођења, тако и после смрти »главне личности« ове књиге, био и за католичку цркву уопште, као и њену организацију у Југославији у посљедњих стотињак година, исто толико важан као и њена основна — пасторална — дјелатност. Радило се, уствари о оним појавним облицима фамозне клерикалне активности посленика католичке